

سلب صلاحیت عمومی مبتنی بر حجیت خبر واحد^۱

وحید شیخ علیا لواسانی *

عباسعلی صالحی **

چکیده

خبر واحد به عنوان یکی از امارات ظنیه از دوجهت اثبات حجیت و قلمرو اعتبار مورد مذاقه قرار گرفته است. در مورد حجیت خبر واحد در احکام و موضوعات اختلاف نظر وجود دارد. برخی با استناد به ظاهر برخی آیات قرآنی، تبعیت از خبر واحد را مصداق تبعیت از ظنون دانسته‌اند که مورد نهی آیات قرآنی قرار گرفته است و در مقابل برخی دیگر آنرا از باب ظن خاص حجت دانسته‌اند. مشهور اصولیین، گستره اعتبار خبر واحد را منحصر به احکام کرده‌اند و معتقدند کاربرد خبر واحد در موضوعات اعتباری ندارد و هر گونه اخبار از موضوعات بایستی بواسطه‌ی بینه صورت پذیرد که در آن موارد عدالت و تعدد شرط می‌باشد. یکی از مهم‌ترین کاربردهای خبر واحد در موضوعات، بررسی صلاحیت‌های عمومی اشخاص می‌باشد. سؤال اصلی این پژوهش این است که آیا صلاحیت‌های عمومی افراد با استناد به خبر واحد سلب می‌گردد؟ با تتبع و تحقیق در منابع اصلی و همچنین براساس تحقیق میدانی انجام گرفته، از منظر اکثر کارشناسان مربوطه در روند گزینش و انجام صلاحیت‌ها، خبر واحد فاقد ارزش و اعتبار می‌باشد لکن برخی از آنان به مقتضای زمان و جایگاه مورد نظر برای شغل و موقعیتی که برای کاندیدا مورد نظر می‌باشد، جایگاهی برای آن در نظر گرفته‌اند و با رعایت شرایط و صفات راوی یا منابع تحقیق آن خبر را به عنوان یک قرینه در نظر گرفته و بررسی بیشتری را انجام می‌دهند.

کلید واژه‌ها: خبر واحد، صلاحیت، گزینش، بینه، موضوعات.

۱- تاریخ وصول: ۱۳۹۸/۰۵/۰۶ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۷/۲۰

*کارشناس ارشد، گروه فقه و حقوق اسلامی، دانشکده اصول‌الدین قم، قم، ایران
vahid.lavasani133@gmail.com

**استادیار، گروه فقه و حقوق اسلامی، دانشگاه شهرکرد، شهرکرد، ایران (نویسنده مسئول)
abbasalisalehi@art.sku.ac.ir

۱- مقدمه

امور زندگی انسان غالباً خویش براساس علم و یقین قرار دارد لکن در برخی موارد، حصول علم امکان‌پذیر نمی‌باشد بدین جهت برای رفع نیازها، تکیه بر ظنون اجتناب‌ناپذیر خواهد بود که دلیل عمده بر اعتبار آن، سیره عقلا بوده می‌باشد. طریقه‌ی وصول به احکام اسلامی پس از «کلام وحیانی» مبتنی بر سیره و تقریر معصوم (ع) واقع است که عمدتاً از طریق گفتار آنها در قالب خبر متواتر و یا خبر واحد صادر شده است. در صورتی که خبر مذکور، متواتر بوده یا دارای قرینه قطعی باشد، انسان به صدق مضمون آن خبر یقین پیدا کند و چنین خبری حجت و معتبر خواهد بود. در خبر متواتر با توجه به کثرت راوی و حصول جزم و یقین، صحت صدور آن از معصوم (ع) حاصل می‌گردد اما در روایات آحاد به علت عدم وجود قرائن قطعی، استناد آن به معصوم (ع) مورد شک و تردید می‌باشد و در صورت وجود وثاقت ناقلان آن، افاده ظن می‌کند و نمی‌توان چنین خبری را به معصوم (ع) نسبت داد. یکی از طرق عمده و اساسی در وصول به اخبار و روایات معصومین (ع)، اخبار آحاد می‌باشد؛ زیرا بیشتر احادیث نقل شده از پیامبر (ص) و امامان معصوم (ع) از نوع خبر واحد است و در موارد محدودی احادیث به حد تواتر می‌رسد. بنابراین شخص فقیه ناچار است که بیشتر احکام و قوانین را از احادیث غیر متواتر استفاده و استنباط کند و بدین جهت تعیین اعتبار و عدم اعتبار خبر غیر متواتر نقش حساس و تعیین کننده‌ای در صحنه اجتهاد و فقاہت خواهد داشت. در مورد حجیت خبر واحد بین محققین اختلاف نظر وجود دارد. قائلین به حجیت خبر واحد به آیات قرآنی، احادیث معصومین (ع) و اجماع فقهاء استدلال نموده‌اند در این نوشتار درصدد پاسخ به سوالات ذیل می‌باشیم:

۱. آیا سلب صلاحیت و یا تایید صلاحیت عمومی مبتنی بر خبر واحد امکان پذیر است؟

۲. رویه جاری در گزینش‌های منابع انسانی در ترتیب اثر دادن به خبر واحد چیست؟

در مورد موضوع این تحقیق، پژوهشی صورت نگرفته است علاوه بر این مطلب با توجه به روش میدانی بودن این پژوهش، تحلیل داده‌های آن در قالب نمودار و تدوین آن با شیوه مصاحبه و پرسشنامه (مندرج در پیوست) باعث نوآوری این پژوهش می‌باشد. با توجه به اهمیت موضوع در مراکز گزینش و استخدام، وجود تحقیقی جامع در مورد تأثیر خبر واحد در روند گزینش افراد ضروری به نظر می‌رسد. این پژوهش با استفاده از روشهای مصاحبه و پرسشنامه به گردآوری اطلاعات پرداخته است که نمونه‌های آماری به صورت تصادفی و ابداعی انتخاب شده‌اند که از میان سیزده کارشناس ارشد نهادهای بررسی

کننده امور صلاحیت‌ها از جمله شورای نگهبان، دیوان عدالت اداری، قوه قضائیه، بانک انصار، آموزش و پرورش و ... انجام شده‌اند. در جهت نیل به اطلاعات مورد نیاز پژوهشی در این زمینه، سؤال‌های مختلفی در اختیار سبزه مسؤل گزینش نهادهای مختلف قرار داده شده است که در نهایت بر اساس اطلاعات موجود، نمودار آن ترسیم گردیده است.

۲- تعریف خبر واحد و حجیت آن

علماء و صاحب‌نظران شیعه در کتب خویش به تعریف خبر واحد پرداخته‌اند؛ برخی از ایشان، خبر واحد را به دو بخش تقسیم نموده‌اند خبر واحدی که همراه خود دلیل موجب علم مانند عقل، اجماع و یا شاهد عرفی دارد و خبر واحدی که فاقد موارد فوق می‌باشد که در صورت اول معتبر و در صورت دوم فاقد اعتبار می‌باشد (مفید، ۴۴، ۱۴۱۳). لکن ملاک و معیار تعاریف براساس تعریف خبر متواتر می‌باشد به عنوان نمونه شهید ثانی ملاک خبر واحد را عدم تواتر آن دانسته است لذا ایشان در تعریف خبر واحد چنین می‌نویسد: «خبرآحاد خبری است که به حد تواتر نمی‌رسد چه راوی آن یک نفر باشد یا بیشتر» (عاملی، بی تا، ۶۹) چنین تعریفی مورد تأیید برخی از بزرگان قرار گرفته است (مامقانی، بی تا، ۱، ۱۲۵). همچنین صاحب معالم می‌گوید: «خبر واحدی خبری است که به حد تواتر نمی‌رسد خواه راویان آن بسیار باشد یا اندک. چنین خبری موجب علم نیست» (عاملی، بی تا، ۱۸۶). عمده روایات نقل شده از نوع خبر واحد بوده که دارای قرائن قطعی نمی‌باشد که از آنان به ادله ظنیه یاد می‌شود که مفاد این ادله، ظن وعدم یقین صدور روایت به معصوم (ع) می‌باشد (حلی، ۱۴۰۴، ۲۰۳). مهمترین دلیل بر اعتبار خبر واحد، سیره عقلاء می‌باشد که مورد تأیید تعداد زیادی از اصولیین قرار گرفته است. (موسوی خمینی، ۱۳۸۶، ۲۰۴۰) از مهمترین مسائل علم اصول مسأله حجیت خبر واحد است که در آن مورد حجیت آن، دیدگاه‌های مختلفی مطرح گردیده است که به مهمترین آنها اشاره می‌گردد:

نظریه اول: برخی از فقهاء قائل به عدم وجود دلیل بر اعتبار خبر واحد بوده‌اند لکن ایشان تعبد به خبر واحد را از نظر عقل ناممکن نمی‌دانستند و با استناد به اقوال اصحاب، هرگونه استناد به اخبارآحاد را ممنوع می‌دانستند و بروز هرگونه شک در مورد حجیت آن را مساوی با عدم حجیت آن دانسته‌اند بدین جهت مخالف تخصیص کتاب به خبر واحد را حتی بنا بر حجیت خبر واحد می‌باشند (شریف مرتضی، ۱۴۰۵، ۲، ۵۲۰).

نظریه دوم: برخی مانند علامه حلی معتقد به جواز استناد به خبر واحد صحیح به شرط این که آن خبر مورد پذیرش اصحاب قرار گرفته باشد. ایشان در کتاب «معتبر»، تصریح به پذیرش خبر به شرط پذیرش اصحاب می‌نماید و حتی صرف عدم اعراض خبر توسط اصحاب را مجوز تأیید خبر دانسته‌اند (حلی، ۱۴۰۵، ۱، ۳۰).

نظریه سوم: برخی دیگر از فقهاء، حجیت و اعتبار خبر واحد را منوط به نقل آن خبر از طریق اصحاب امامیه دانسته‌اند. شیخ طوسی برای پذیرش خبر، شروطی از قبیل پذیرش امامت و عدم ورود طعن را به عنوان شرط قبول خبر ذکر کرده است و همچنین بر پذیرش حجیت خبر واحد در صورت فقدان معارض و عدم مخالفت با فتوای مشهور تأکید کرده است (طوسی، ۱۴۱۷، ۱، ۲۶).

نظریه چهارم: برخی دیگر از فقهاء، اعتبار حجیت خبر واحد را منوط به وجود قرائن قطعیه نموده‌اند. شیخ مفید، علم و عمل مطابق خبر واحد را منوط به قرائن قطعیه دانسته است تا بدین طریق به صدق راوی یقین حاصل شود (مفید، ۱۳۷۴، ۱۳۲) طبق فرمایش ایشان، خبر واحد محفوف به قرائن که موجب علم به خبر می‌شود حجت است اما خبر واحد خالی از قرائن که احتمال اشتباه در آن وجود دارد، حجت نمی‌باشد.

۳- اعتبار خبر واحد در موضوعات احکام

یکی از مباحث مهم و مورد اختلاف بین فقهاء، حجیت خبر واحد در موضوعات احکام می‌باشد که در این موضوع بین ایشان اختلاف نظر وجود دارد. عمده دلیل این آراء و نظریات، وجود نص صریح شارع مبنی بر لزوم وجود بینة در موضوعات خارجی می‌باشد. بر این اساس مشهور اصولیین کاربرد خبر واحد را محدود به احکام دانسته‌اند و معتقد به لزوم وجود بینة در موضوعات می‌باشند که در آن موارد، احراز شرائطی مانند عدالت و تعدد شهود و اخبار از حس و مشاهده معتبر خواهد بود (نجفی، ۱۴۲۲، ۱، ۲۲۶) لکن فقهای معاصر در مورد حجیت خبر واحد ثقه در موضوعات دارای آراء متمایزی می‌باشند و در این مسئله قائل به توقف یا تردید نموده‌اند و در مقام عمل قائل به احتیاط شده‌اند. این مطالب در صورتی قابل اعتناء می‌باشد که خبر مزبور دارای شرائط حجیت و اعتبار باشد؛ زیرا در این گونه موارد، قطع به عدم حجیت وجود دارد و قطع دارای حجیت ذاتی می‌باشد (نائینی، ۱۴۰۹، ۲، ۵۴۸).

از منظر فقهاء، اثبات برخی موضوعات بواسطه‌ی خبر واحد، فاقد اعتبار می‌باشد که به جهت اختصار به برخی از آن موارد اشاره می‌گردد:

الف: برخی از فقهاء، اثبات مسائل اعتقادی بواسطه خبر واحد را فاقد اعتبار دانسته‌اند و اثبات این موضوع به وسیله خبر واحد را در حد یک احتمال نقل کرده‌اند و آنرا نپذیرفته‌اند (قمی، ۱۴۱۳، ۲، ۸۲؛ بهجت، ۱۴۲۶، ۲، ۹۹؛ جعفریان، ۱۴۳۳، ۳۸۲؛ مدرسی، ۱۴۱۰، ۲۹).

ب: عدم کفایت اخبار عدل واحد به انعقاد عقد بیع در حق شفعه: محقق حلی در مسأله فوری بودن حق شفعه، قائل به عدم کفایت قول صبی و خبر عادل واحد در اخبار به فروش سهم می‌گردد و در چنین وضعیتی، حق شفعه را ثابت می‌داند و عمده‌ترین دلیل بر وجود چنین حقی را عدم اعتبار اخبار عادل واحد دانسته است (حلی، ۱۴۰۳، ۱، ۵۴؛ عاملی، ۱۴۱۷، ۳، ۳۶۵). لذا برخی مانند شهید ثانی در بحث فوری بودن حق شفعه، قائل به اثبات فروش سهم شریک بواسطه‌ی شهادت عدلین یا شیاع نزد عموم گشته‌اند. بر این اساس خبرشخص فاسق و مجهول الحال و صبی اعتباری ندارد (عاملی، ۱۴۲۵، ۴، ۴۰۷). همین ملاک مورد تأیید شیخ انصاری قرار گرفته است ایشان یکی از طرق شناخت ارش کالای معیوب، قول متعارف و ثابت شده نزد عموم افراد دانسته است که چنین خبری داخل در باب شهادت خواهد بود و تمام قیودی که در شهادت به سائر محسوسات شرط است از قبیل عدالت و اخبار از روی حدس و تعدّد مخبر در آن نیز شرط می‌باشد (انصاری، ۱۴۱۱، ۴۰۳). لذا مهمترین رکن در اعتبار خبر، دارا بودن حجیت می‌باشد و الا چنین خبری، فاقد اعتبار و استناد خواهد بود. مرحوم کاشف الغطاء با اینکه حجیت خبر واحد در احکام را در صورت علم و یقین راوی حجت دانسته‌اند و هرگونه اخبار بواسطه‌ی شک و وهم را فاقد حجیت و اعتبار دانسته‌اند (نجفی، ۱۳۷۸، ۱، ۲۲۶).

ج: مسأله ثبوت غصب بواسطه‌ی خبر واحد: برخی از فقهاء پذیرش سخن یک شخص عادل مبنی بر غصبی بودن مال یا طلا و نقره بودن ظرف را واجب ندانسته‌اند و آنرا فاقد اعتبار تلقی نموده‌اند (نجفی، پیشین، ۱، ۷۷).

د: عدم حجیت خبر واحد در دعاوی: یکی از موضوعات مهم و کاربردی اعتبار خبر واحد در دعاوی و ترافعات می‌باشد. مشهور فقهاء قائل به عدم حجیت خبر واحد در این موضوعات می‌باشند. مهمترین مستند ایشان، تطبیق بینه بر شهادت دو عادل توسط پیامبر اسلام (ص) می‌باشد چنانچه در باب حدود تمسک به خبر واحد صحیح نمی‌باشد و در غیر این موارد به مقتضای سیره عقلانی به خبر یک عادل مطلقاً اکتفا می‌شود (خویی، ۱۴۱۸، ۱، ۳۱۹). برخی از فقهای معاصر مهمترین دلیل بر عدم اعتبار خبر واحد در موضوعات، وجود اشکال در روایت دال بر جواز و مخالفت با عمل مشهور فقهاء دانسته‌اند و در نهایت احتیاط در ترک

اثبات موضوعات با خبرتفه دانسته‌اند (موسوی خمینی، بی تا، ۴، ۲۷۳). در مقابل دیدگاه مشهور، برخی از فقهاء در مورد اعتبار خبرواحد در موضوعات، قائل به توقف شده‌اند و در مورد آن، حکم قطعی نداده‌اند و دچار تردید شده‌اند (نجفی، ۱۴۲۲، ۶، ۱۷۲).

۳.۱: بررسی فقهی حقوقی اعتبار خبرواحد در بررسی صلاحیت‌ها

صلاحیت در لغت به معنای شایستگی، سزاواری و اهلیت (دهخدا، ۱۳۴۱، ۱۸، ۸۰۰) در اصطلاح عبارت است از اختیاری که قانون به دادگاهی می‌دهد تا به شکایت یا دعوایی رسیدگی شود به عبارتی دیگر شایستگی مراجع کیفری جهت رسیدگی به دعوی کیفری می‌باشد (آخوندی، ۱۳۸۴، ۲، ۲۱۷) به عبارتی دیگر صلاحیت به معنای شایستگی انجام اقدامات خاص تعریف شده که گاهی با ملاک اشخاصی است که موضوع این اقدامات می‌باشند که به آن صلاحیت شخصی گفته می‌شود (زراعت، ۱۳۸۹، ۱۲۹). مطابق تعریف فوق، صلاحیت به معنای شایستگی یک امر مهم یا قضایی عنوان شده است و در موضوع بحث، صلاحیت همان شایستگی یک فرد در موضوع شغل مورد نظر می‌باشد که فرد یا افراد باید آن را دارا باشند.

یکی از مهم‌ترین کاربردهای خبرواحد در موضوعات، اعتبار این موضوع در بررسی صلاحیت‌های عمومی اشخاص می‌باشد لذا وجود یک خبر مبنی بر عدم صلاحیت، می‌تواند تأثیر بسزایی در وضعیت‌گزینش داوطلب داشته باشد. نخستین شرط برای احراز صلاحیت، دارا بودن خصوصیات و شرائط شخصی (صوری) و ماهوی می‌باشد. منظور از شرائط صوری، شرائطی است که بدست آوردن آنها با ابزارهای نوعی و محسوس و قابل ارزیابی، امکانپذیر باشد. وجود شرائط صوری، مستلزم صلاحیت داوطلب نمی‌باشد. شرائط ماهوی شرائطی صعب‌الاحرازند و برای تشخیص آنها ابزار نوعی و عینی در نظر گرفته نشده است و بنا بر اهمیت این شرائط در برخورداری فرد از وصف صالح بودن، قانونگذار با عدم مقیدکردن این شرائط، در واقع به هر طریق معتبری که این شرائط برای مرجع تشخیص صلاحیت قابل تشخیص - و احراز باشد، آنرا معتبر شناخته است. این شرائط و حالات ذاتی اشخاص نبوده از این رو چنین صفات یا حالاتی باید احراز گردد (علینقی، ۱۳۷۸، ۱۰۹). جهت احراز صلاحیت این موارد، تحقیق پیرامون عملکرد گذشته داوطلب امری ضروری و مهم تلقی می‌گردد و جزء اولین و مهم‌ترین اقدام جهت کشف صلاحیت‌های عمومی به شمار می‌رود (رضایی‌زاده و داوری، ۱۳۹۵، ۱۲۷). جهت وصول و علم به عملکرد

سابق شخص دواطلب، بایستی از طرق و روش‌های متداول و متقن استفاده نمود. یکی از مهم‌ترین شیوه‌های متقن و شرعی برای این منظور، استفاده از بینه (شهادت عدلین) بوده است بدین جهت برخی فقهاء، بینه را به عنوان حجت و دلیل شرعی تعبیر آورده‌اند (شهید اول، ۱۴۱۷، ۱۴۱۷). ملاک پذیرش شهادت عدلین، تعبدی بودن آن می‌باشد که حداکثر افاده ظن می‌نماید لذا برخی اعتبار بینه را به لحاظ حصول ظن و ایجاد وثوق ندانسته و تصریح نموده که مناط عمل در بینه، خصوصیت آن است نه مفید ظن بودن آن (عربیان، ۱۳۹۲، ۱۸۱).

در فرایند تحقیق از داوطلبین، تعدد شهود و مطلعین ملاک عمل خواهد بود؛ زیرا در اثبات موضوعات بواسطه‌ی خبر واحد برخلاف احکام، شهادت عدلین معتبر می‌باشد و ادله حجیت خبر واحد اختصاص به اخباری دارد که مفاد آنها حکم شرعی باشد اما این اخبار شامل موضوعات احکام نمی‌گردد (روحانی، ۱۴۱۳، ۴، ۲۹۷) بدین جهت موضوع مرافعات و حل و فصل دعاوی از گستره‌ی حجیت خبر واحد خارج گردیده و از درجه اعتبار ساقط می‌شود بلکه در این موارد نیاز به بینه می‌باشد (خویی، ۱۳۷۲، ۱، ۵۱). تحقیق بواسطه‌ی مطلعین موثق و مورد اعتماد در دستورالعمل‌های گزینش و جذب منعکس گردیده است. مطابق آیین‌نامه اجرایی گزینش، تحقیق عبارتست از بررسی عملکرد داوطلب از طریق منابع موثق در ابعاد سیاسی و اعتقادی با هدف احراز صلاحیت وی در چارچوب قانون و ضوابط و معیارها (آیین‌نامه اجرایی گزینش، ۱۳۷۴ و دستورالعمل الحاقی ویژه تحقیق شماره ۱۱۱۷۵۰).

نحوه گواهی و شهادت مطلعین بایستی مبنی برحس باشد به طوری که شخص شنیده‌ها یا سائر محسوسات خویش را مستقیماً و بدون واسطه گواه دیگری، خبر دهد اما چنانچه گواه خود مستقیماً مورد اختلاف را حس نکرده بلکه آن را از شخص دیگری که موضوع را مستقیماً حس کرده است نقل نماید، گواهی غیر مستقیم (گواهی بر گواهی) خواهد بود (زراعت، ۱۳۸۹، ۱۹۴). زیرا شهادت از امور حسی می‌باشد لذا خبری که شاهد نقل می‌کند بایستی مبتنی بر یکی از حواس ظاهری باشد که این نظریه مبتنی بر حدیث مشهور نبوی (ص) می‌باشد که فرمودند «انما اقضی بینکم بالبینات و الایمان» (نائینی، ۱۴۰۶، ۳، ۱۴۲). برخی از فقهاء اصل پذیرش گواهی غیرمستقیم را منوط به عدم حضور شاهد اصل به جهت وجود عذر و ضرورت دانسته‌اند (موسوی خمینی، بی‌تا، ۴۵۰). بنابراین علی‌القاعده، گواهی در صورتی معتبر و قابل استناد است که گواه محسوسات مستقیم خود را اعلام نماید. درعین حال به موجب ماده ۲۳۱ قانون آیین دادرسی مدنی: «درکلیه دعاوی که جنبه حق الناسی دارد اعم از امور جزایی یا مدنی (مال یا غیرآن) به

شرح ماده فوق هرگاه به علت غیبت یا بیماری، سفر، حبس و امثال آن حضور گواه اصلی متعذر یا متعسر باشد، گواهی بر شهادت گواه اصلی مسموع خواهد بود».

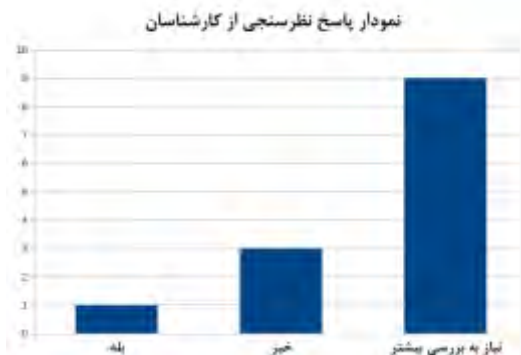
در کنار این مباحث، مخبرین بایستی دارای شرایط اساسی اعتبار و حجیت باشند و الا از درجه‌ی اعتبار ساقط می‌گردد (روحانی، ۱۴۱۳، ۴، ۲۹۶) و موظف به اعلام نظر بر اساس گفته‌های منابع تحقیق می‌باشند و حق اعمال نظر شخصی و سلیقه‌ای خویش را ندارد و شرط پذیرش نظرات مطلعین مبنی بر حصول علم و یقین می‌باشد لذا محقق نباید اظهارات منبع را که بر اساس قیاس، تعمیم، حدس و یا ظن غیر معتبر (گمان، حتی قوی که صرفاً از طرف یک منبع ابراز شده باشد) بیان شود، بپذیرد و لازم است از مطلعین استدلال بخواهد در فرایند تحقیق افرادی که موثق باشند و لیکن سایر خصوصیات منبع را ندارند به عنوان مطلع محسوب می‌شوند لذا پس از ثبت اظهاراتشان ضروری است اطلاعات اخذ شده مورد بررسی قرار گیرد» (آیین نامه اجرایی هیأت عالی گزینش، ۱۳۷۴، بندج).

مطابق آیین نامه، صلاحیتهای عمومی افراد بواسطه‌ی اقرار، شیع و بینة (شهادت عدلین) حاصل می‌گردد که بایستی بلاواسطه اظهار گردد؛ لذا شهادت بر شهادت دیگر افراد اعتباری ندارد اگرچه این موارد به عنوان قرینه و اماره قابل استناد می‌باشد (آیین نامه گزینش، ۱۳۷۹، ۲۶). لکن در صورت وجود عذر و عدم شهود اصلی، قابل اعتبار و استناد می‌باشد (موسوی خمینی، بی تا، ۴، ۴۵۰). لذا محققین به صورت مستقیم به صلاحیتهای عمومی شخص واجد شرایط و قوف پیدا نمایند که این مسأله در روند ادامه تحصیل در مقاطع عالی مورد توجه قرار گرفته است به طوری که یکی از عوامل محرومیت از ادامه تحصیل در مقاطع عالی، اشتها به فحشاء دانسته شده است و در ادامه تأکید به آشکار بودن و غیرقابل تحقیق بودن آن نموده است. (مصوبه شورای انقلاب فرهنگی، ۶۷/۳/۲۴) سخنان منابع تحقیق، تأثیر بسزایی در سلب صلاحیت عمومی اشخاص دارد؛ لذا سخنان منابع تحقیق و محققین نوعی شهادت محسوب می‌شود و دارا بودن صفات و شرایط شاهد در باب قضا برای منابع و محققین ضروری است. (آیین نامه گزینش، ۱۳۷۹، ۱) مطابق دستورالعمل الحاقی ویژه تحقیق شماره ۱۱۱۷۵۰، منبع تحقیق بایستی دارای شرایط توثیق، متدین و ملتزم به نظام و ولایت فقیه باشد (دستورالعمل تحقیق ماده ۲۳). علاوه بر این موارد، وجود شرایط شاهد مانند بلوغ، عقل، ایمان، عدالت و ارتفاع تهمت ضروری می‌باشد (آیین نامه گزینش، ۱۳۷۹، ۳؛ موسوی خمینی، بی تا، ۴۴۳) که شرایط فوق لزوماً باید به یکی از اسباب شرعی (معاشرت مفید علم یا اطمینان بیّنه، شیع مفید علم یا اطمینان و ...) احراز شود.

در ماده ۱۵ دستورالعمل هیأت عالی گزینش به این مطلب اشاره شده است: « صدور رأی در گزینش افراد با شرایط عمومی یا انتخاب اصلح تابع نظر اکثریت اعضاء هسته گزینش بوده و به مبنای اقرار یا بینه به شرط عدم تعارض یا شیاع مفید اطمینان یا قرائن و امارات موجب اطمینان که حداقل با انجام تحقیق (غیر اقرار) از منابع موثق و طبق موازین شرعی احراز می‌گردد» (آیین نامه اجرایی گزینش، ۱۳۷۴، ماده ۲) در موارد شک و تردید در منبع تحقیق، رجوع به اهل خبره الزامی می‌باشد تا نسبت به موضوع، وثوق و اطمینان حاصل نمایند؛ بدین جهت آنرا داخل در باب شهادت قلمداد نموده‌اند و تمامی ملاکهای موجود در باب شهادت مانند عدالت، اخبار از حس و تعدد مخبر در این موارد معتبر می‌باشد. (انصاری، ۱۴۲۳، ۵، ۴۰۶) البته ملاک، حصول اطمینان عرفی در مراحل تحقیق می‌باشد که با کسب اطلاعاتی از محل سکونت، تحصیل و کار حداقل چهار منبع موثق با محوریت محل سکونت و تحصیل و در تمدید قرارداد یا تبدیل وضعیت با محوریت محل کار حداقل از دو منبع، به شرط عدم تعارض و ابهام داشتن شناخت عمیق منابع از داوطلب حاصل می‌شود» (آیین نامه اجرایی گزینش، ۱۳۷۴، ماده ۴).

۳-۲ - بررسی میدانی

پس از بررسی مطالعاتی که پیرامون خبر واحد و آثار آن انجام شده در مراکز مختلف کشور مانند مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی و همچنین تحقیقات میدانی در قالب مصاحبه و پرسشنامه با مسئولین سیزده مرکز، انجام تحقیقی جامع در این موضوع ضروری می‌باشد لذا این پژوهش با انجام مراحل مختلف تحقیق در قالب مصاحبه و تکمیل پرسشنامه از مسئولین هیئت‌های گزینش و استخدام مراکز مختلف جهت نیل به نتیجه پژوهش میدانی صورت گرفته است که نمودارهای آن در ذیل بیان بیان گردیده است.

کارشناسان مزبور - طبق این نظر سنجی - در مواجهه با خبر واحد در مورد صلاحیت‌های عمومی افراد، قائل به عدم تأثیر بوده‌اند؛ زیرا آنرا به مثابه امر حقوقی و قضایی تلقی نموده‌اند که در چنین مواردی به بینه می‌باشد البته در صورتی که یقین به وثوق منبع تحقیق وجود داشته باشد، چنین خبری به عنوان قرینه در مراحل مختلف تحقیق مورد استفاده قرار می‌گیرد ولی به تنهایی باعث سلب صلاحیت‌های عمومی شخص مورد نظر نخواهد شد البته این مراحل تحقیق بستگی به جایگاه و اهمیت مسؤولیت فرد مزبور خواهد داشت؛ زیرا ممکن است با مواجهه یک خبر واحد موثق، فرد دیگری مقدم بر فرد دارای اولویت شود ولی همچنان فرد مزبور صلاحیت عمومی خویش را از دست نمی‌دهد چون همانطور که در منابع شرعی و فقهی و در دستورالعمل‌ها آمده رد صلاحیت یک فرد باید با ادله متقن و به صورت بینه باشد. در نظر سنجی که از کارشناسان انجام گرفته ۶۸٪/۰ آنان خبر واحد به صورت ظن نزدیک به قرینه دنبال نموده و بررسی بیشتر را انجام می‌دهند، ۲۱٪/۰ نیز به خبر واحد به طور مطلق اهمیت نمی‌دهند و ۱۱٪/۰ دیگر نیز اگر منبع تحقیق یا خبر فردی موثق باشد اهمیت می‌دهند که نمودار دایره‌ای این نظرسنجی به شکل زیر می‌باشد.

نمودار دایره‌ای

۴ - نتیجه گیری

در مورد حجیت خبر واحد در موضوعات احکام، نظریات مختلفی وجود دارد؛ مشهور فقهای امامیه قائل به عدم حجیت خبر واحد در موضوعات - بر خلاف احکام - می‌باشند. برخی دیگر در این مورد قائل به توقف شده‌اند لکن دیدگاه فقهاء امامیه در باب تخصصات و دعاوی، عدم کفایت شهادت واحد در موضوع مورد نظر می‌باشد. در فرایند گزینش نیز محققین که به عنوان عیون و معتمد یک سازمان محسوب می‌شوند، برای کسب اطلاعات و شناخت داوطلبان استخدام، از اظهارات منابع مطلع استفاده می‌نمایند که با الهام از نظر فقها و ادله شرعی و همچنین نظر کارشناسان گزینش این اظهارات نوعی شهادت محسوب شده و دارا بودن صفات و شرایط شاهد در باب قضا برای منابع ضروری است لذا با توجه به تحقیقات میدانی انجام گرفته، مشخص می‌شود که امور گزینش و بررسی صلاحیت ها در حیطه موضوعات و از باب قضا می‌باشد. بر اساس تحقیق میدانی انجام گرفته، از منظر اکثر کارشناسان مربوطه در روند گزینش و انجام صلاحیت‌ها، خبر واحد فاقد ارزش و اعتبار می‌باشد لکن برخی از آنان به مقتضای زمان و جایگاه مورد نظر برای شغل و موقعیتی که برای کاندیدا در نظر گرفته شده است و با رعایت شرایط و صفات راوی یا منابع تحقیق بررسی بیشتری را انجام می‌دهند.

فهرست منابع

- ۱- قرآن کریم.
- ۲- انصاری، مرتضی (۱۴۱۱). المکاسب. قم: دارالذخائر.
- ۳- بهجت، محمدتقی (۱۴۲۶). جامع المسائل. قم: دفترآیت الله بهجت.
- ۴- جعفریان، رسول (۱۴۲۳). دوازده رساله فقهی. قم. مؤسسه انصاریان.
- ۵- حر عاملی، محمدبن حسن (۱۴۰۹). وسایل الشیعه. قم: مؤسسه آل البيت (علیهم السلام).
- ۶- حلی، محمد بن حسن بن یوسف (۱۴۰۴). ایضاح الفوائد. قم: مؤسسه اسماعیلیان..
- ۷- حلی، نجم الدین (۱۴۰۳). معارج الأصول. قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام.
- ۸- حلی، حسن بن یوسف (۱۴۰۴). مبادی الوصول الی علم الاصول. قم: المطبعه العلمیه.
- ۹- خوبی، سیدابوالقاسم (۱۳۷۲). معجم رجال الحدیث. قم: مرکز نشرالثقافه الاسلامیه.
- ۱۰- خوبی، سیدابوالقاسم (۱۴۱۸). التنقیح فی شرح العروه الوثقی. قم.
- ۱۱- دهخدا، علی اکبر (۱۳۴۱). فرهنگ دهخدا. تهران: سازمان مدیریت و برنامه کل کشور.
- ۱۲- روحانی، سیدمحمد (۱۴۱۳). منتقی الاصول، مقرر: سیدعبدالصاحب حکیم. بی‌جا: مطبعه الامیر.
- ۱۳- رضایی‌زاده، محمد جواد؛ داوری، محسن (۱۳۹۵). مبانی و اصول تشخیص صلاحیت نمایندگی مجلس شورای اسلامی، فصلنامه دانش حقوق عمومی، سال پنجم، شماره ۱۴.
- ۱۴- زراعت، عباس (۱۳۸۹). آیین دادرسی کیفری. نشر موسسه فرهنگی دانشپذیر.

- ۱۵- شریف مرتضی، علی بن حسین (۱۴۰۵). رسائل. قم: دارالقرآن الکریم.
- ۱۶- طوسی، محمد بن الحسن (۱۴۱۷). العده الاصول. قم: چاپخانه ستاره.
- ۱۷- طوسی، محمد بن الحسن (۱۳۸۷). المبسوط فی فقه الامامیه، محقق/ مصحح: کشفی، محمد تقی. تهران: المکتبه المرتضویه.
- ۱۸- عاملی، زین الدین بن علی (بی تا). الرعايه فی علم الدرايه. نجف: مطبعة لبنان.
- ۱۹- عاملی، زین الدین بن علی (۱۴۲۵). الروضه البهيه فی شرح اللمعه الدمشقيه. قم: مؤسسه نشر اسلامی.
- ۲۰- علینقی، امیرحسین (۱۳۷۸). نظارت بر انتخابات و تشخیص صلاحیت داوطلبان. تهران: نشر نی.
- ۲۱- عاملی، زین الدین بن علی (۱۴۲۵). مسالک الأفهام. قم: مؤسسه المعارف الإسلامیه.
- ۲۲- عاملی، زین الدین بن علی (بی تا). الرعايه فی علم الدرايه. نجف: مطبعة لبنان.
- ۲۳- عاملی کرکی، علی بن حسین (۱۴۱۷). جامع المقاصد فی شرح القواعد. قم: مؤسسه آل البيت.
- ۲۴- عاملی، محمدبن مکی (۱۴۱۷). الدروس الشرعیه فی فقه الإمامیه. قم: دفترانتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- ۲۵- علم الهدی، سید مرتضی (۱۳۷۶). الذریعه الی اصول الشرعیه. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۲۶- عربیان، اصغر (۱۳۹۲). عدم اختصاص بینه به شهادت دو شاهد. مطالعات حقوقی معاصر. سال ششم ش ۶.
- ۲۷- گیلانی، ابوالقاسم (۱۴۱۳). جامع الشتات فی أجوبه السؤالات. تهران: مؤسسه کیهان.
- ۲۸- موسوی خمینی، سیدروح الله (۱۳۸۶). تنقیح الأصول. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- ۲۹- موسوی خمینی، سید مصطفی (۱۴۴۰). تحریرات فی الاصول. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ۳۰- موسوی خمینی، سیدروح الله، بی تا، تحریرالوسیله، قم: چاپ اسماعیلیان.
- ۳۱- مدرسی، سید حسین (۱۴۱۰). مقدمه ای بر فقه شیعه. مترجم: محمدآصف فکرت. مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی.
- ۳۲- مامقانی، محمدرضا (بی تا). المقیاس الهدایه فی علم الدرايه. قم: نشر آل البيت علیهم السلام.
- ۳۳- مفید، محمد بن نعمان (۱۴۱۳). مختصرالتذکره. قم: نشر کنگره شیخ مفید.
- ۳۴- مفید، محمد بن محمد (۱۳۷۴). اوائل المقالات فی المذاهب والمختارات. قم: کنگره جهانی هزراهی شیخ مفید.
- ۳۵- نجفی، جعفر بن خضر (۱۴۲۲). کشف الغطاء عن مبهمات الشریعه الغراء. قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
- قوانین و آیین نامه‌ها**
- ۳۶- مصوبه شورای انقلاب فرهنگی جلسه مورخ ۶۷/۳/۱۷ و دومین جلسه مورخ ۶۷/۷/۲۴.
- ۳۷- هیأت عالی گزینش جمهوری اسلامی ایران، دفتر آموزش و امور هیأت‌ها. مبانی فقهی و شرعی گزینش، انتشارات دانشگاه تهران. چاپ دوم.
- ۳۸- هیأت عالی گزینش جمهوری اسلامی ایران، آیین نامه اجرایی گزینش و دستورالعمل الحاقی ویژه تحقیق به شماره ۱۱۱۷۵۰ / ۲ ب، به تاریخ ۱۳۸۷/۵/۱۲ ه.ش.